

Zdenko RADELIĆ, Davor MARIJAN, Nikica BARIĆ, Albert BING, Dražen ŽIVIĆ, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Školska knjiga, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2006., 575 str.

U knjizi su ujedinjeni radovi nastali tijekom istraživanja Zdenka Radelića, Davora Marijana, Nikice Barića i Alberta Binga u sklopu znanstvenog projekta "Stvaranje Republike Hrvatske i Domovinski rat (1991. - 1995. - 1998.)" Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu. Pridružen je i rad Dražena Živića, suradnika Instituta društvenih znanosti "Ivo Pilar" u Zagreb.

Knjiga ima pet poglavlja: Z. Radelić, "Hrvatska 1945. - 1991." (11.-96.), D. Marijan, "Hrvatsko ratište 1990. - 1995." (97.-190.), N. Barić, "Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. - 1995." (191.-289.), A. Bing, "Hrvatska u međunarodnoj zajednici" (290.-419.), D. Živić, "Demografski okvir i gubitci tijekom Domovinskog rata i poraća 1991. - 2001." (420.-483.). Uz "Uvodnu napomenu" (9.-10.), u knjizi su i "Sažetak" (484.-494.), "Prilozi" koji sadrže 16 tablica (495.-499.), te "Kronologija: Hrvatska 1943.-1998." (500.-513.), "Summary" (514.-526.), "Literatura" (527.-553.), "Popis kratica" (534.-559.), "Kazalo osobnih imena" (560.-565.), "Kazalo zemljopisnih imena" (566.-573.) i "Bilješke o autorima" (574.-575.).

Prvi rad, "Hrvatska 1945. - 1991.", uvodnog je karaktera i predstavlja studiju položaja Hrvatske u Jugoslaviji 1945.-1990./1991., temeljenu na dugogodišnjim istraživanjima Z. Radelića kao i relevantne strane i domaće literature. Sustavno se obrađuju politički procesi, gospodarska kretanja, promjene u stanovništvu, kulturni događaji i dr., pri čemu se znatna pažnja posvećuje opozicijsko-disidentskim događajima, odnosno pokušajima da se pozicija Hrvatske u Jugoslaviji unaprijedi, kao i pitanju međunacionalnih odnosa. Rad je uglavnom pisan bez bilješki i sažetak je autorovih istraživanja uobličениh u knjizi Hrvatska u Jugoslaviji 1945. - 1991., od zajedništva do razlaza, koja je 2006. objavljena u izdanju Školske knjige i Hrvatskog instituta za povijest.

U radu D. Marijana, "Hrvatsko ratište 1990. - 1995.", daju se, na temelju opsežnih istraživanja vojne građe i relevantne literature, obilježja svih vojnih snaga na području Hrvatske kao i njihovi vojni planovi, tijek vojnih operacija te osobito sustavno analiziraju događaji na bojištima, kronološki i zemljopisno, sve do akcija Hrvatske vojske "Bljesak" i "Oluja". Pažnja se posvećuje i vojnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine te kontroverznom angažmanu Hrvatske vojske u bošnjačko-hrvatskom ratu u toj republici.

Poglavlje "Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. - 1995." sažetak je istraživanja N. Barića, prezentiranih u knjizi Srpska pobuna u Hrvatskoj, 1990. - 1995, u izdanju Golden marketinga (Zagreb 2005.), koja je nagrađena godišnjom nagradom Jutarnjeg lista za najbolju knjigu iz publicistike u 2006. U radu se daju temeljni podaci o kontekstu pobune te analizira ustroj i djelovanje političkih, vojnih i gospodarskih paradržavnih tijela Republike Srpske Krajine na području Hrvatske kao i svakodnevni život stanovništva. Posebnu pažnju Barić daje analizi ustavnih promjena te akciji "Oluja" i masovnom odlasku srpskog stanovništva iz Hrvatske.

U radu "Hrvatska u međunarodnoj zajednici" A. Binga, analizira se složeni proces međunarodnog priznanja Republike Hrvatske, usustavljanja hrvatske vanjske politike i, osobito, kolebljiv i često proturječan odnos europske i američke politike prema događajima na području Jugoslavije devedesetih godina. Argumentirajući svoje teze mnogobrojnim izvorima autor temeljito prezentira i sva kontroverzna pitanja u hrvatsko-američkim odnosima kao i uključenost Republike Hrvatske u političke i ratne događaje u Bosni i Hercegovini.

Istraživanje D. Živića, "Demografski okvir i gubitci tijekom Domovinskog rata i poraća 1991. - 2001.," o kretanju stanovništva Hrvatske tijekom Domovinskog rata i poraća upućuje na metodološka pitanja u proučavanju demografskih gubitaka, osobito na problem nedostatka cjelovitih vjerodostojnih podataka i daje osvrt na prijeratna kretanja u stanovništvu Hrvatske. Također, sustavno je analizira etnička struktura njezina stanovništva kao odrednice rata, izravni i čisti demografski gubici, prisilne migracije te posljedice rata na demografsku sliku države.

Radovi prezentirani u knjizi rezultat su autorskih istraživanja temeljenih na širokom rasponu zasad dostupne građe te strane i domaće literature. Mnoga od pitanja koja se ovdje razmatraju obrađivana su već ranije u raznim publikacijama istih autora te je u tom smislu većina ovih analiza i spoznaja poznata stručnoj javnosti. Ipak, u ovoj knjizi oni su predstavljeni u novoj formi koja zaokružuje temeljne probleme s kojima se susretala Republika Hrvatska u razdoblju od 1990. do 1998. Pri tome ovi radovi – analiza položaja Hrvatske u Jugoslaviji služi kao potreban i zanimljiv uvod u kasnije povijesne događaje, a raspravljanje vojnih aspekata rata, pobune dijela srpskog naroda u Hrvatskoj, pozicioniranja Republike Hrvatske u međunarodnoj zajednici te analiza demografskih zbivanja u navedenom razdoblju – čine važan prinos istraživanjima najnovije hrvatske prošlosti. Autori su nastojali, unatoč metodološkim problemima istraživanja, događaje prikazati u njihovoj složenosti, donoseći i druga, pa i suprotna stajališta koja o određenim pitanjima postoje. Radove karakterizira različit istraživački pristup, izvori, metoda te oblik prezentacije teme. To može biti rezultat različitih konceptijskih obrazaca, ali kada je riječ o radovima u ovom zborniku onda je razumljivo da na to utječe i predmet istraživanja. Ova knjiga otvara neka pitanja o tome.

Kako istraživati najsuvremeniju prošlost pitanje je koje kod nas još nije ozbiljnije stručno tematizirano. Prema predmetu i pristupu teško bi se ovaj zbornik moglo zvati historiografskim djelom u jednom klasičnom poimanju. Istraživački rad na temama u ovom zborniku radova započet je prije četiri godine. Ni tada pa ni danas vremenska udaljenost od predmeta istraživanja – stvaranja Republike Hrvatske i Domovinskog rata – nije bila mnogo veća no što je danas, jer nekoliko godina u povijesnom hodu malo znači. U tom smislu to je prije "povijest sadašnjice" ili kako je zovu oni koji ne priznaju ništa izvan vremenske distance od barem 30 godina i dostupnosti svih izvora – "novinarstvo s bilješkama" (Timothy Garton Ash). Kako definirati pojedine pojmove, opredijeliti se ili za rekonstrukcijsku ili za interpretacijsku prezentaciju, samo su neka od važnih pitanja o istraživačkim polazištima koja čekaju ako ne odgovore, onda barem argumentirane prijedloge. Također, riječ je i o izvorima: arhivskom gradivu (a samo je dio gradiva već dostupan), objavljenim dokumentima, materijalima tiskanih i elektroničkih medija, literaturi više disciplina te sjećanjima sudionika. Njihov je opseg golem, ali je kvaliteta različita, pa se očekuje da će čak i u jednom te istom radu razina analize odnosno argumentacije varirati. Ipak, činjenica postojanja više izvora nudi istraživaču mogućnost usporedbe. Također, više raznovrsnih izvora daje autoru mogućnost da bolje uoči pojedinosti, npr. atmosferu vremena. Dostupni su i suvremenici čija sjećanja mogu biti podložna želji da događaje oblikuju po svojoj mjeri ili "naknadnoj pameti", ali postoji i mogućnost da se za taj dio načini provjera. Svojevrsni utemeljitelj "povijesti sadašnjice", historičar T. Garton Ash (koji je napisao više kvalitetnih knjiga o slomu komunizma u Europi i to u neposredno vrijeme njegova urušavanja), naglašava da je upitno što je još ostalo tajnovito – u vremenu modernih medija – u suvremenim događajima? Prema njemu, broj dostupnih činjenica koje se odmah mogu saznati jako je narastao, nasuprot količini važnih informacija koje se mogu saznati tek kasnije. Naravno, ostaje uvijek znatan broj činjenica o suvremenosti, kaže on, koje vlasti odnosno vlade žele zadržati u tajnosti i koje će stoga utjecati da historičari kasnije revidiraju neke svoje ocjene. Također,

suvremenicima je često nepoznata povijesna važnost događaja. Ipak, pita se on: je li ono što se čita u arhivu nakon 30 godina zaista cjelovit prikaz prošlih događaja, odnosno nije li možda ono što se pred historičarevim očima postupno, radom na dokumentima pretvara u povijesnu sliku rezultat njegove imaginacije ili proizvod obrazaca koji vladaju u istraživačevu vremenu? Sve su to pitanja na koja nema odgovora.

Svi istraživači suvremene, a osobito ove, najsuvremenije prošlosti znaju da ih bavljenje takvim temama nužno vodi u "susret" s politikom i to ne samo kao istraživačkim predmetom. Za razliku od kolega koji se bave ranijim razdobljima, oni moraju biti svjesni da rad na temama koje ulaze u korpus legitimacijskih načela (stvaranje države, rat) kao i područje osobnih iskustava pojedinaca u društvu, nužno izaziva reakciju. Politika nije, dakle, samo predmet istraživanja, nego i zainteresirani čitatelj. Teme koje se ovdje obrađuju predmet su javnih rasprava, bilo u sporovima sudionika, bilo u političkoj utakmici stranaka i pojedinaca oko pitanja "polaganja prava" na neke zasluge ili optuživanja za neke propuste. Utoliko, svaki istraživač se izlaže vjerojatnoj mogućnosti da će njegova istraživanja biti primijećena te hvaljena ili napadana. Društvena i politička potreba za istraživanjem suvremene prošlosti i njezine konceptualizacije u zbroj zaokruženih povijesnih priča logična je i nužna u procesu tvorbe identiteta i povijesnog sjećanja zajednice. Ali, zahtjevi da historičari istraže što se zaista dogodilo odnosno da utvrde "pravu povijesnu istinu" često kriju u sebi očekivanje kakva će ona zapravo biti i u određenim, tzv. kontroverznim pojedinostima. Također, i povremeno prozivanje historiografije zbog "šutnje" u nekim situacijama znači da bi ona u društvu trebala preuzeti ulogu koja joj nikako ne pripada.

Paradoksalno je, iako samo na prvi pogled: tegobe koje ima istraživač suvremene prošlosti – a podrazumijeva se da je opremljen svim stručnim znanjem i osobnim moralnim standardima – bit će lakše ako interes političkih skupina i pojedinaca za ono što se istražuje bude manji. Pri tome, uvijek ponovno treba ponavljati važno načelo kojim se istraživač treba rukovoditi, a osobito kad je riječ o najsuvremenijoj prošlosti – da je u mnogim slučajevima u obradi nekih segmenata obvezan zaštititi privatnost sudionika pri čemu veće pravo na to imaju osobe koje nisu javne, odnosno one koje to prema slobodnom izboru nisu željele biti, nego su se u važnim događajima našle zbog dinamičke događaja.

KATARINA SPEHNJAK

60 godina od završetka Drugog svjetskog rata – Kako se sjećati 1945. godine, Zbornik radova, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo 2006., 250 str.

U ovom zborniku objavljeni su referati međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 12. i 13. svibnja 2005. u organizaciji Instituta za istoriju u Sarajevu. Riječ je o radovima u kojima se neke "stare" teme obrađuju na "stari" način ali je i mnogo zanimljivih članaka koji otvaraju nove teme i nude moderne pristupe. Također, veoma su korisni radovi koji ocjenjuju stanje u modernoj bosanskohercegovačkoj i makedonskoj historiografiji imajući u vidu istraživanja problematike Drugoga svjetskog rata.

U radu Muhameda Filipovića, “Zloupotreba rezultata antifašističke borbe – prilog razumijevanju događaja nakon pobjede nad fašizmom” (9.-15.) razmatra se pojam, povijesni uzroci i geneza fašizma te osobito njegova “sposobnost preživljavanja” – imajući na umu okolnosti suvremenog iskustva raspada Jugoslavije.

Robert J. Donia u članku “Bosna i Hercegovina u vrtlogu. Promjene u prikazivanju Drugog svjetskog rata u literaturi na engleskom jeziku od 1945. do 2005. godine” (17.-23.) sistematizira temeljne tendencije u interpretacijama događaja tijekom Drugoga svjetskog rata. Pri tome uspostavlja dva temeljna kronološko-tematska stajališta, prvo, u neposredno poratnom razdoblju kada su, prema njemu, pristrani prikazi – uglavnom sudionika događanja – bili usmjereni na analizu pokreta otpora i istaknutih pojedinaца (Josip Broz Tito, Draža Mihailović), i drugo, koje je prevladao posljednjih petnaestak godina, u čijim analizama se kao temeljno pitanje rata postavlja nacionalno pitanje.

U radu “Najnoviji pogledi na Drugi svjetski rat u Bosni i Hercegovini” (25.-35.) Husnija Kamberović je kao obrazac za analizu kretanja u bosanskohercegovačkoj historiografiji za vrijeme prijašnjeg sustava uzeo knjigu Rasima Hurema Kriza Narodnooslobodilačkog pokreta u Bosni i Hercegovini krajem 1941. i početkom 1942. godine objavljenu 1972. Žestok napad političkih foruma na autorova kritička razmatranja događaja u istočnoj Bosni odredio je, prema Kamberoviću, sudbinu odnosno domete budućih istraživanja jer je historiografijom dominirao dnevno-politički kontekst (26.). To velikim dijelom objašnjava da se prva cjelovita analiza događaja 1941.–1945. u Bosni i Hercegovini pojavila tek nakon devedesetih godina.

Sadašnje, pak, stanje u bosanskohercegovačkoj historiografiji kad je riječ o istraživanjima ovog razdoblja, također nije optimistično: oni koji su se njime bavili ranije, odabrali su druge teme, a Drugim svjetskim ratom bave se često pojedinci izvan znanstvenih krugova, bez stručnog znanja i vještina. Prema Kamberoviću, “revizionistički zahvati” u bosanskohercegovačkoj historiografiji u temama o Drugome svjetskom ratu nisu tako veliki kao što je to slučaj u Hrvatskoj i Srbiji. U cjelini gledano, problematika Drugoga svjetskog rata u Bosni i Hercegovini je potpuno stručno zanemarena.

Srđan Malešević, “O jednoj desnoj reviziji pogleda na antifašističku borbu u Srbiji” (37.-53) prilog je koji analizira radove “klerikalne desnice” a u kojima se povijesno razdoblje antifašističke borbe označava štetnom pojavom za srpski narod. Ovakve interpretacije – u kojima se ide i za revizijom povijesnih činjenica – autor smješta u suvremene događaje srbijanskog društva u kojima se preoblikovanje vrijednosti javlja u funkciji izgradnje novog/starog identiteta.

Marjan Dimitrijević, “Historijske refleksije antifašističkog rata u Makedoniji u makedonskoj historiografiji 1991. - 2005. godine” (55.-62.) razlikuje dvije osnovne skupine istraživača; u prvoj su preživjeli sudionici – koji zastupaju ranije spoznaje i orijentacije, iako međusobno polemiziraju oko nekih događaja i uloge pojedinih osoba, a u drugoj znanstvenici – koji se pretežno bave međunarodnim aspektima NOP-a u Makedoniji i izbjegavaju ideološke ocjene.

Tea Sindbaek u članku “Masakri i genocid počinjeni u Drugom svjetskom ratu i ponovno otkrivanje žrtava (Razvoji unutar historiografije socijalističke Jugoslavije iz međunarodne perspektive)” (63.-74.) razmatra genezu i obilježja zanimanja za temu masakra i genocida u historiografiji. Naizgled iznenadno zanimanje osamdesetih godina u Jugoslaviji za žrtve Drugoga svjetskog rata nije ipak izolirana pojava odnosno nije uvjetovana političkim previranjima u toj zemlji. Sve dotad i u drugim historiografijama tema žrtava masakra i genocida bila je izostavljena: tek šezdesetih godina, prilikom

suđenja A. Eichmannu u Izraelu, javlja se zanimanje za holokaust, dok se u zemljama sjeverozapadne Europe i u SAD-u to dogodilo još kasnije, sedamdesetih godina. Razdoblje 1985.-1995. bilježi eksploziju zanimanja za ovu problematiku o čemu svjedoči činjenica da je broj radova nastao u tih deset godina bio jednak broju objavljenih radova u razdoblju 1945.-1985. Zemlje "socijalističkog lagersa" ovu su tematiku, prema autorici, obrađivale u sklopu "komunističkog antifasizma". (69). Sve do 60-tih godina historiografija u Jugoslaviji polarizirala je partizane i neprijatelje, pišući pri tome samo o zvjerstvima "neprijatelja". U razdoblju 1960.-1980. primjetne su slobodnije rasprave o Drugome svjetskom ratu, iako se o civilnim žrtvama i dalje malo pisalo. Desetak godina prije raspada države teme genocida i masakra postale su opće proširene, njima su se bavili i književnici i historičari, osobito u Srbiji, pri čemu su u središtu ukupan broj žrtava rata i logor Jasenovac. U Hrvatskoj se u to vrijeme razvilo zanimanje za Bleiburg. Za ovakav razvoj događaja u Jugoslaviji autorica smatra bitnim političke prilike, osobito smrt Josipa Broza Tita i slabljenje političke stege. Prema autorici, razloge zakašnjelog zanimanja treba tražiti, između ostalog, u odnosu društva prema žrtvama, a koji se kretao od prezira i izbjegavanja do poštovanja, što vrijedi i za prijašnju Jugoslavije, s time da tu treba imati u vidu i ideološke imperitive.

U radu Maxa Bergholza, "Među rodoljubima, kupusom, svinjama i varvarima: Spomenici i grobovi NOR-a 1947-1965. godine" (75.-100.) analizira se sustav i proces izgradnje "službene" verzije sjećanja na Drugi svjetski rat na primjeru djelovanja boračke organizacije (Savez /udruženja/ boraca Narodnooslobodilačkog rata – S/U/BNOR). Njezina je uloga bila da izgradnjom spomenika i održavanjem grobova palim borcima i žrtvama NOP-a razvija i čuva sjećanje na temeljne vrijednosti tog pokreta. Autor pokazuje, koristeći arhivske dokumente i tisak – pri čemu naglasak stavlja na pisma čitatelja – kako su se građani odnosili prema tim "mjestima sjećanja". Njegov je zaključak da je potpora bila veoma izražena, ali i da je bilo i posrednih i neposrednih izraza suprotnih stajališta, koja su se izražavala i na veoma bizarne načine.

Omer Hamzić u članku "Oni su 1945. odstupili (Kako 1945. doživljavaju oni čiji su preci te godine napustili Bosnu i Hercegovinu – na primjeru Gračanice)" (101.-109.) prezentira rezultate projekta lokalnog istraživanja iz 2004. koji su proveli Arhiv Tuzlanskog kantona i časopis *Gračanički glasnik*. Riječ je o obradi potpuno neistražene teme, povlačenju muslimana/Bošnjaka iz ovog kraja 1945. u sklopu vojnih jedinica NDH. Sintagma "odstupili" korištena je – na temelju izvora, literature, sjećanja i razgovora s preživjelim i njihovim potomcima – u skladu s vlastitim razumijevanjem ove skupine koja uopće nije zabilježena u poratnim evidencijama. Utoliko, smatra Hamzić, istraživanje će sigurno donijeti nove podatke o ukupnom broju žrtava.

Ivo Goldstein pod naslovom "Bosanskohercegovački Hrvati za vrijeme Drugog svjetskog rata (kao dio hrvatskog nacionalnog korpusa)" (111.-129.) prati promjene u sklopu ove zajednice. Iako se čitava hrvatska nacija, kaže autor, postupno pridružila partizanima, taj proces je išao brže u Istri i Dalmaciji i nekim područjima u unutrašnjosti. Osim osoba koje su bile predratni komunisti, Hrvati Bosne i Hercegovine nisu partizanima prilazili sve do jeseni 1943. od kada prema kraju rata raste broj Hrvata ove republike u partizanima.

Emily Greble Balić, u članku "Posljednji mjeseci ratnog perioda: sarajevska iskustva" (131.-144.) istražuje društvene prilike u Sarajevu posljednjih ratnih mjeseci. U vrijeme, više je razloga za potpuni raspad djelovanja lokalnih vlasti čiju su ulogu preuzeli privatni klubovi i društva, osobito hrvatski "Napredak" i muslimanski "Merhamet". Predvođeni užim lokalnim elitama – koje su bile povezane s političkim, vjerskim i kul-

turnim krugovima – oni su preuzeli organizaciju škola, predavanja, ispita, raspodjele hrane, zbrinjavanja izbjeglica i djece. Vodstva ovih društava imala su i utjecaj na mjesnu politiku jer su predstavljala vezu između građana i vlasti, pri čemu autorica naglašava da se taj utjecaj najviše očitovao u očuvanju konzervativnih društvenih vrijednosti. Nakon što su vlast uspostavili komunisti, ova su društva nastavila djelovati što autorica ocjenjuje kao “važan most od fašizma prema komunizmu” (144.).

Vera Katz referatom “Komunizam i represija: Sud narodne časti u Bosni i Hercegovini” (145.-166.) otvara novu temu povijesti neposredno poratnog razdoblja. Na temelju arhivske građe, zakonskih propisa i tiska autorica je obradila rad ove institucije osnovane 26. svibnja 1945. Iako je kratko djelovao – do sredine kolovoza 1945., sud, koji je sankcionirao zločine i prijestupe protiv narodne časti Srba, Hrvata i muslimana Federalne Bosne i Hercegovine, imao je golem značaj na društvo ove republike. Na temelju optužbi za kolaboraciju iz javnosti je isključen veći broj ljudi, stvarnim i navodnim “narodnim neprijateljima”, kaže autorica, oduzimana su građanska prava i vlasništvo. Uobičajena kazna bio je prisilni rad.

Mustafa Memić u radu “Neka podsjećanja na 1945. godinu u multinacionalnim srediinama” (167.-173.) razmatra različita reagiranja na partizansku pobjedu 1945. na području Sandžaka, osobito stajališta Albanaca i muslimana/Bošnjaka. Pristupanje nekih četničkih jedinica partizanima i odluka o raspuštanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Sandžaka događaji su koji su, prema Memiću, utjecali na otvaranje procesa emigracije muslimana/Bošnjaka tog područja u Tursku, proces koji je kulminirao šezdesetih godina 20. stoljeća.

Muharem Kreso u radu “Platforma Narodnooslobodilačkog pokreta od 1941. do 1945. godine – ciljevi i realizacija” (175.-194.) analizira odnos između borbe za oslobođenje od okupacije i rješavanja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji. Prema njemu, postojalo je proturječje između nekih političkih proklamacija i konstitutivnih rješenja, osobito u vezi s pravom nacionalnih manjina. Autor naglašava i ulogu pojedinih istaknutih a kontroverznih političara (npr. Vaso Čubrilović) čija su stajališta dovodila u pitanje temeljnu koncepciju NOP-a o nacionalnim manjinama.

Na primjeru sudbine Pašage Mandžića, istaknutog vođe NOP-a u istočnoj Bosni, Tomislav Išek propituje mogućnosti kritičkog pristupa “osjetljivim” temama iz prošlosti za vrijeme prošlog sustava. U članku “Slučaj Pašage Mandžića, paradigma težine traganja za povijesnom istinom” (195.-203.) autor podsjeća na događaje 1941.-1942. na spomenutom području, a kada je u cilju “širenja baze pokreta” učinjen pokušaj da se NOP-u privuku neke četničke skupine. Nakon rata Mandžić je otvorio to pitanje smatrajući istu taktiku pogrešnom, osobito za sudbinu muslimana/Bošnjaka tog područja. Mandžić je politički proskribiran zbog svojih stajališta, a u kontekstu Bosne i Hercegovine njegova kritika je osobito bila nepoželjna jer je smjerala na odgovornost “neprikosnovenih” istaknutih ratnih i poratnih vođa, Rodoljuba Čolakovića i Svetozara Vukmanovića.

U zborniku su i radovi: Sonja Dujmović, “Dan pobjede prema sarajevskom ratnom “Oslobođenju” 1995. godine – šta nam kazuje jedna proslava?” (205.-215.), Mina Kojović, “Stanje arhivske građe o Drugom svjetskom ratu u Bosni i Hercegovini” (217.-234.), Azem Kožar, “O nekim aspektima obrazovno-odgojne politike Narodnooslobodilačkog pokreta na području Bosne i Hercegovine (1941. - 1945.)” (235. - 248.).

KATARINA SPEHNJAK